

KOVALCHUK A. P.

PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF THE AXIOLOGICAL BASIS FORMATION OF PROFESSIONAL ACTIVITY OF OFFICERS-AIRMEN IN MODERN CONDITIONS

The article is devoted to the study of peculiarities of valued-semantic sphere as a component related to determining the place in life by officers-airmen, to the acquisition of the certain steady system of values which characterize officers' attitude toward the environment and perform the function of behavioral regulators and become apparent in action. The article specifies the axiological principles of military-professional activity which should be examined through officers' attitude toward their work like the central vital value, the sphere of self-actualization and the source of self-development. The influence of the frame of reference on the officers' professional self-determination is studied and dominant professional motives and aims of officers' activity as well as methods of professional results achievement are set.

Keywords: professional values, frame of reference, vital values, professional orientation, professional self-determination, military-professional activity.

Стаття надійшла до редколегії 13. 02. 2014 року.

УДК 612. 821:613.84:316.356.2

КРАМЧЕНКОВА В. О.

Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди

ОСОБЛИВОСТІ ПОВЕДІНКИ СТАРШОКЛАСНИКІВ-КУРЦІВ В ЕМОЦІЙНО НАПРУЖЕНИХ СИТУАЦІЯХ

У статті висвітлено проблему поведінки старшокласників із тютюновою адиктивною поведінкою в емоційно напружених ситуаціях. Визначено рівень тютюнової залежності, мотивація тютюнопаління, стилі поведінки у конфліктних ситуаціях, рівень і типові форми агресивності, копінг-стратегії особистості та їх кореляційні зв'язки.

Ключові слова: тютюнова залежність, мотиви куріння, стиль поведінки, агресивність, копінг-стратегія, старшокласники.

Тютюнова залежність – один з найпоширеніших видів адиктивної поведінки. Куріння тютюну нерідко називають соціальною пандемією. Не дивлячись на заборонні заходи щодо тютюнопаління, відмічається тенденція збільшення серед курців частки жінок і молоді [1; 5]. Отже, висока соціальна значущість цієї проблеми для сучасної України не викликає сумніву. Тютюнопаління підлітків і дорослих у психологічному значенні – різні явища, що пояснюється психологічними розходженнями психіки підлітка та дорослої людини. Життєдіяльність підлітка у всіх своїх проявах розвивається по своїх специфічних закономірностях [6].

Проблематика раннього тютюнопаління розроблялася у дослідженнях: С. А. Бадмаєва, С. А. Белічевой, А. П. Горбачевої, І. І. Кауненко та інш. Як порушення процесу соціалізації тютюнопаління розглядається такими відомими вченими, як: А. А. Александров, Г. М. Андреева, С. А. Белічева, Б. П. Бітінас, А. Д. Гонєєв, І. С. Кон, В. Т. Кондрашенко, Г. Ф. Кумаріна, І. А. Невській, А. Б. Сірих, Е. С. Скворцова. Вплив шкільного середовища у процесі соціалізації підлітка, а також її роль у профілактиці ранньої тютюнопаління, представ-

лено у роботах: Б. Н. Алмазова, В. С. Афанасьєва, Г. Ф. Кумаріна, В. В. Лозового, І. А. Невського, В. Г. Степанова. Проблеми прояву форм девіантної поведінки підлітків, викликаних несприятливим положенням дитини у системі внутрішньосімейних відносин, присвячено роботи: Ю. Р. Вишневіського, І. А. Горькової, Г. А. Гурко, І. А. Двойменного, А. Н. Елізарова, Е. Н. Заборової, В. Д. Москаленко, Г. П. Орлова, Б. С. Павлова. На підставі теоретичного аналізу феномену ранньої тютюнової залежності можна визначити, що основними чинниками ризику у формуванні адиктивної поведінки є: криза ідентичності; деперсоналізація і дереалізація у сприйнятті себе і навколишнього світу; негативна або несформована Я – концепція; потяг до протесту, загострене жадання дорослішання, прагнення до незалежності і відриву від сім'ї; схильність перебільшувати ступінь складності проблем та низька ступіть труднощів [2; 4]. Проте, попри досить високу увагу до проблеми тютюнової адиктивної поведінки, особливості поведінки в емоційно напружених ситуаціях старшокласників-курців висвітлено недостатньо.

Мета дослідження – дослідити особливості поведінки в емоційно напружених ситуаціях старшокласників із тютюновою адиктивною поведінкою.

Адиктивна поведінка визначається у сучасній науці як прагнення до відходу від реальності шляхом зміни психічного стану штучним чином: за допомогою прийому якихось речовин (тютюн, алкоголь, наркотики) або здійснюючи якийсь вид діяльності, активності (азартні ігри, колекціонування, трудового лізму). Усі форми адиктивної реалізації виникають та розвиваються за єдиними закономірностями [2].

Початковим кроком є виникнення і фіксація у свідомості зв'язку між переживанням інтенсивної зміни психічного стану і прийомом певної речовини (або здійсненням якоїсь дії). Фіксація здійснюється незалежно від того, позитивні емоції випробувала людина чи негативні, головне – інтенсивність переживання.

Потім встановлюється певна частота звернення до засобу адикції (адиктивний ритм), тільки у моменти психологічного дискомфорту. Встановленню адиктивного ритму сприяють: особливості особистості; труднощі в особистому житті; обмежений вибір стратегій виходу зі стресу.

Почастішання адиктивного ритму формує стереотип реагування на психологічний дискомфорт. У людині виникають якби дві особистості: «здорова» й «адиктивна». Цей етап супроводжується внутрішньою боротьбою двох складових особистості, і тут ще можуть виникати періоди припинення адикції або заміна однієї адикції на іншу. У багатьох адиктів на цьому етапі існує ілюзія повного контролю над своїми емоціями і правильності своєї поведінки.

Далі слідує етап домінування адикції, що супроводжується ізоляцією від просоціальних груп, порушеннями міжособистісних відносин. Як результат, адикція руйнує не тільки психіку, соціально-психологічну адаптацію, але і здоров'я.

Розкриваючи основні особливості особистості зі схильністю до адиктивної поведінки, Н. Ю. Максимова звертає увагу на розузгодження психологічної стійкості у випадках буденних відносин і криз. Основним у поведінці адиктивної особистості є прагнення до відходу від реальності, страх перед буденним, наповненим зобов'язаннями і регламентаціями «скупним» життям, схильність до пошуку емоційних поза межних переживань навіть ціною серйозного ризику для життя і нездатність бути відповідальним за свої

учинки. Особистісними рисами адиктів найчастіше вказують слабкий розвиток самоконтролю, самодисципліни; низька стійкість до всляких несприятливих дій, невміння долати труднощі; емоційна нестійкість, схильність неадекватно реагувати на фруструючі обставини, невміння знайти продуктивний вихід з психотравмуючої ситуації [3].

Тютюнова адикція – стан, що характеризується явищами психічної і фізичної залежності, настійною потребою у повторному багатократному вживанні тютюнових продуктів, що приймає форму непереборного потягу.

Публікації по проблемі залучення дітей до куріння тютюну торкаються переважно даних про шкоду куріння для здоров'я. Проте ця проблема набагато ширша, оскільки тютюнопаління, з одного боку, може виявлятися для дитини одним з перших дослідів, коли вона стикається з суперечністю і непослідовністю соціальних норм, а з іншого, саме з нього звичайно починається залучення дітей до вживання найрізніших психоактивних речовин [1].

У дослідженні взяли участь учні 9–11 класів різних загальноосвітніх шкіл Харківського регіону. Загальний об'єм досліджуваної вибірки дорівнював 60 осіб, серед них – 27 хлопців та 33 дівчинки. Всі учасники дослідження з повних сімей мають подібний соціальний статус, мешкають у зіставних умовах. Було сформовано 2 дослідницькі групи по 30 осіб у кожній, експериментальну групу склали старшокласники-курці (ЕГ), контрольну – старшокласники, які не курять (КГ). Для вивчення особливостей тютюнопаління застосовувалися інтерв'ю та методики К. Фагерстрема і «Чому ви курите», які дозволяють визначити рівень тютюнової залежності та мотиви куріння. Визначення особливостей поведінки в емоційно значущих ситуаціях проводилося за допомогою методики «Індикатор копінг-стратегій» Д. Амірхана та тесту «Стиль поведінки у конфліктних ситуаціях» К. Томаса (адаптований Н. В. Грішиною), рівень і типові форми агресивності підлітків за допомогою тесту Баса-Даркі. Застосовувались параметричні методи статистичного аналізу за Ст'юdentом та кореляційний аналіз.

Становлення хімічних видів адикції, зокрема тютюнової, у підлітків відрізняється широкою індивідуальною своєрідністю, але у цілому можна виділити ряд достатньо закономірних етапів.

1. Перші проби. Зазвичай перші спроби психоактивних речовин реалізуються під впливом або в компанії. Чималу роль тут відіграє цікавість,

наслідування, групова конформність і мотиви групового самоутвердження. Глибинна мотивація сходиться до властивої людині потреби у зміні стану свідомості: вірогідність того, що перші проби переростуть у розгорнений процес формування адиктивної поведінки і подальшого переростання у залежність тим більше, чим менше вік при перших пробах і чим менше потреба у зміні свідомості задовольняється соціально схвалюваними або допустимими способами.

2. Пошукова адиктивна поведінка. Подальший за першими пробами етап експериментування з різними видами психоактивних речовин: тютюном, алкоголем, медикаментами, наркотиками, побутовими і промисловими хімікатами. Для одних підлітків адиктивна поведінка важлива як знак належності до групи, для інших – сам факт зміни стану свідомості, для третіх – якість ефектів, що викликаються. Як правило, цей етап розгортається у компанії і слугує для веселощів, розкутості, загострення сприйняття, зняття соціальних бар'єрів, виразу відношення. Характерне активне експериментування з пошуком нових засобів і способів їх вживання. Індивідуальної психологічної залежності ще немає, але може формуватися групова психічна залежність, що «автоматично» запускається збором групи. Від такої полісубстантної адиктивної поведінки відрізняється моносубстантна, коли і перші проби, і пошукове експериментування визначаються домінуючою культурною традицією.

3. Перехід адиктивної поведінки у залежність. Цей перехід відбувається під впливом безлічі різноманітних чинників, які можна умовно розподілити на соціальні, соціально-психологічні, психологічні і біологічні. До соціальних чинників відносять нестабільність суспільства, доступність психоактивних речовин, відсутність позитивних соціальних і культурних традицій, контрастність рівнів життя. Соціально-психологічні чинники – це високий рівень колективної і масової тривоги, послаблення підтримуючих зв'язків з сім'єю й іншими позитивно-значущими групами, романтизація і героїзація девіантної поведінки у масовій свідомості, відсутність привабливих для дітей і підлітків центрів дозвілля, послаблення зв'язків між поколіннями. Психологічні – незрілість особистісної ідентифікації, слабкість або недостатність здібності до внутрішнього діалогу, низька стерпність психологічних стресів й обмеженість долаючої поведінки, висока потреба у зміні стану свідомості як засобі вирішення внутрішніх протиріч і конфліктів, конституціонально акцентуйовані особливо-

сті. Біологічні – «агресивність» психоактивної речовини, індивідуальна толерантність, порушення процесів детоксикації в організмі [1;4].

Знайомство дітей з вживанням тютюну відбувається у ранньому дитинстві при нагляді за поведінкою старших. Центральну роль у цьому відіграє сім'я. Відношення її членів до куріння у найзагальнішому вигляді може бути представлено чотирма варіантами: повне неприйняття (куріння членів сім'ї виключено, суспільства курців прагнуть уникати), суперечливе або амбівалентне (до куріння сторонніх людей відношення байдуже, але куріння у сім'ї не допускається), ліберальне (одночасне співіснування осуду куріння членів сім'ї і з рядом обмовок його дозволу), патологічне (члени сім'ї палять незалежно від того, чи присутня при цьому дитина, і не беруть до уваги її інтересів). Те, що прийняте у сім'ї, закладає відповідне відношення дитини до тютюнопаління. Воно органічно входить у її свідомість, накладає відбиток на емоційно-оцінне відношення до цього заняття і відповідну поведінку дитини у майбутньому. За результатами інтерв'ю визначено, що у сучасних сім'ях куріння батьків має високу частоту зустрічаємості (70% – ЕГ, 43,33% – КГ), що не лише розкриває високу соціальну значущість проблеми тютюнопаління, а є доказом важливої ролі трансмісії адиктивних моделей поведінки у сім'ї як інституті соціалізації. Зафіксовано, що у сім'ях підлітків-курців у 30% випадків батьки не палять, що може свідчити про дію інших соціально-психологічних чинників (вплив образів суспільної свідомості, цілеспрямований прямий та опосередкований рекламний вплив) у формуванні ранньої тютюнової адикції.

За результатами дослідження за допомогою методики К. Фагерстрема (табл. 1) високий рівень тютюнової залежності виявляється у 30,00% старшокласників, які курять, що є тривожною ознакою. Середній рівень залежності відмічався у 13,33%, що виявляє ймовірність формування стійкої адиктивної поведінки. Низький рівень залежності визначено у більшості підлітків (56,67%), що виявляє загальне відношення до тютюнопаління у суспільстві та соціальні установки підлітків.

Таблиця 1
Рівень сформованості тютюнової адикції

Рівень залежності від тютюну	Частота	
	Абс.	%
Низький	17	56,67
Середній	4	13,33
Високий	9	30,00

Сучасні підлітки достатньо добре поінформовані про негативний вплив тютюну на здоров'я. Найзначущими наслідками негативного впливу куріння на здоров'я вважаються обмеження фізичних можливостей, поява залежності від тютюну, прояв зовнішньої непривабливості, матеріальні витрати. Проте, не дивлячись на безліч негативних сторін куріння, воно має дуже вагомий позитивні моменти, а саме: зняття напруги, можливість підвищити власний авторитет, об'єднання групи.

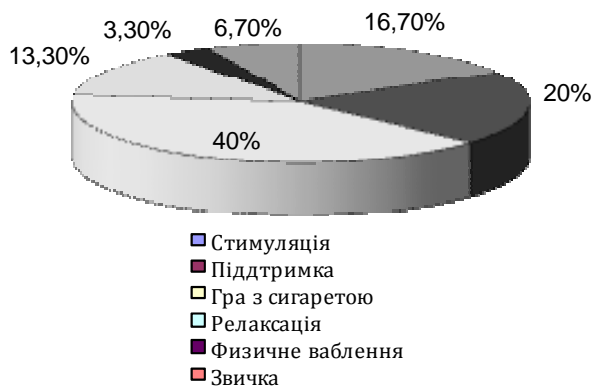


Рис. 1. Частота домінуючої мотивації куріння у старшокласників з адиктивною поведінкою

Як показують отримані дані (рис. 1) тютюнопаління у старшокласників має психологічний характер, тобто завдяки курінню задовольняються психологічні потреби, а саме: потреби у формуванні іміджу, полегшенні комунікації, психологічній підтримці та стимуляції активності.

Слід зауважити, що фізичне ваблення до тютюну та звичка мають незначну вагу у мотивації куріння, що свідчить на користь відсутності сформованої тютюнової залежності та дозволяє передбачати позитивний профілактичний вплив саме психокорекційних засобів.

Отримані результати свідчать на користь думці про те, що старшокласники-курці мають індивідуально-психологічні особливості поведінкових стратегій, які відрізняють їх від старшокласників, не схильних до тютюнової адикції. У літературі наголошується думка про те, що тютюнова адиктивна поведінка пов'язана з недостатнім розвитком копінг-ресурсів та навичок

адекватної поведінки в емоційно напружених ситуаціях.

У підлітків та молоді зустрічаються різноманітні дистреси, а саме: віковий дистрес – емоційна реакція на придушення молодшого старшим по віку, а також переживання кризових періодів життя; соціальний дистрес, пов'язаний з неадаптованістю або дезадаптацією до суспільних умов організації життя, наприклад, шкільного розпорядку; статевий дистрес – переживання дівчатами і хлопцями з приводу гендерних стереотипів і норм; особистісні дистреси – це індивідуальні варіанти переживання придушення; ситуативний дистрес, пов'язаний з певними обставинами у житті.

При цьому відомо, що ведучою діяльністю у досліджуваному віці є спілкування, тому саме ситуації труднощів у спілкуванні потребують напруження копінг-механізмів підлітка. Стиль поведінки у конфліктних ситуаціях наочно виявляє ознаки індивідуальних стратегій подолання (табл. 2). Як видно з даних, представлених у табл. 2, в експериментальній групі переважає суперництво. Суперництво виражається у прагненні добитися задоволення своїх інтересів у збиток іншому. Суперництво, як домінуючий стиль вирішення ситуацій конфлікту та фрустрації, може бути проявом протестних реакцій підлітків, що курять.

Статистичний аналіз показує, що вірогідні відмінності між результатами експериментальної та контрольної груп визначаються за стилями: співпраця, суперництво та пристосування, тобто підлітки, які курять, більш схильні до прагнення добитися задоволення своїх інтересів у збиток іншому або до відмови від власних інтересів, та менш схильні до пошуку такої альтернативи, що повністю задовольняє інтереси обох сторін напруженої ситуації. Такі результати можуть свідчити про перевагу у міжособистісному спілкуванні відносин за типом домінування-підкореність, що може свідчити на користь ефекту групового тиску як чинника залучення до тютюнопаління досліджуваних підлітків.

Згідно отриманих даних (рис. 2) домінуючим стилем в обох групах є суперництво, що є психо-

Таблиця 2

Середні показники стилю поведінки старшокласників у конфліктних ситуаціях

Групи	Середні показники стилів за групами				
	Співпраця	Суперництво	Компроміс	Уникнення	Пристосування
ЕГ	4,59	7,89	6,63	5,26	5,63
КГ	7,39	5,71	7,18	5,39	4,32
Достовірність відмінностей між групами (p)	0,001	0,005	0,416	0,819	0,043

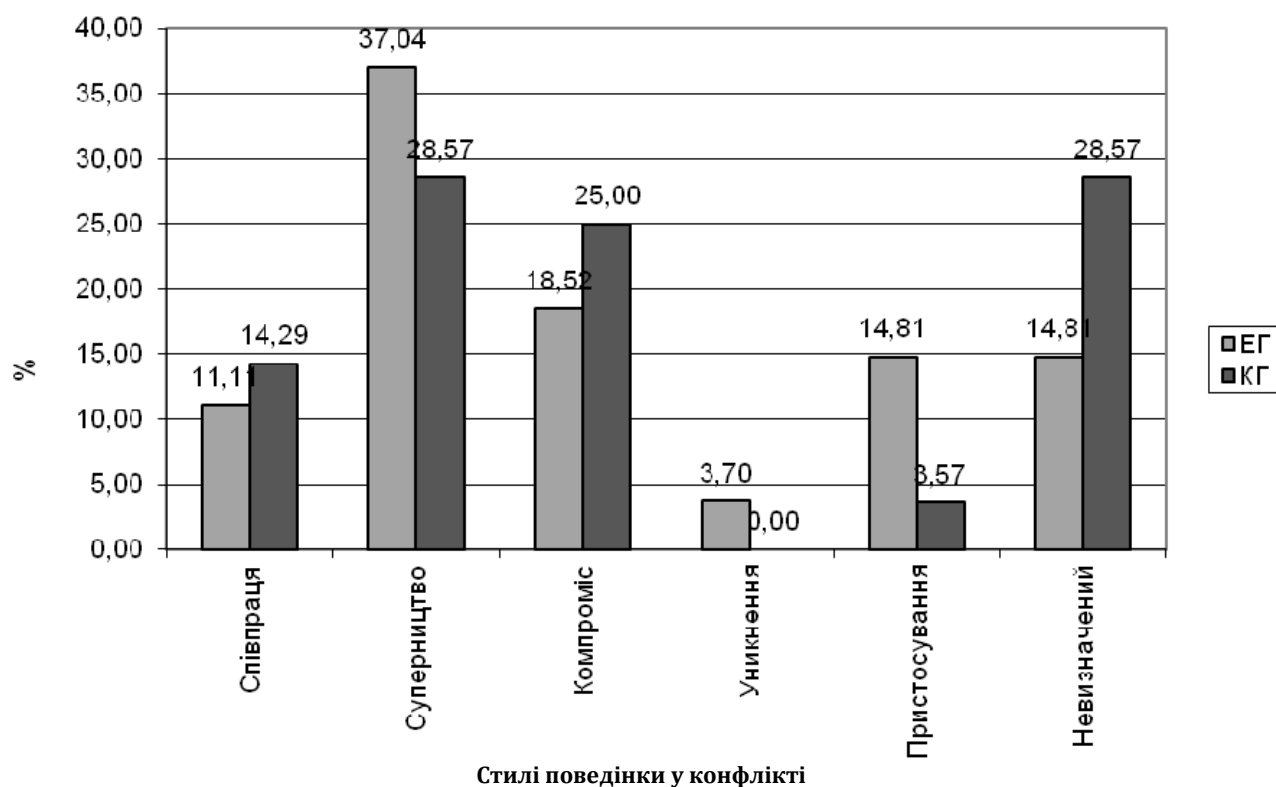


Рис. 2. Частота домінування стилів поведінки старшокласників у конфліктних ситуаціях

логічною ознакою віку, проте старшокласники без адиктивних стратегій у поведінці частіше обирають засіб вирішення конфлікту відповідно до його ситуативних характеристик, про що свідчить невизначеність домінування стилю поведінки у 28,57% випадків. Таким чином, у старшокласників, які не курять, більш різноманітний репертуар поведінкових реакцій у ситуаціях фрустрації.

Необхідно зазначити, що хоча у кооперативних стратегіях для всіх досліджених характерним є вибір компромісу (18,25% – EG, 25,00% – KG), для старшокласників, які курять, на відміну

від контрольної групи, пристосування домінує у 14,81% випадків.

Результати дослідження агресії та деструктивних тенденцій у поведінці представлено у табл. 3. Отримані дані виявляють сході показники агресивності старшокласників обох досліджуваних груп. За загальними показниками агресивності достовірних відмінностей не виявлено, але форми прояву агресії відрізняються. Старшокласники, які курять, мають більш високі показники за шкалами: подразливість, негативізм, підозріливість, вербальна агресія, почуття провини.

Таблиця 3

Показники агресивності у поведінці підлітків

Форми агресії	Середні показники агресивності підлітків за групами				Достовірність відмінностей між групами (p)
	EG		KG		
	бали	%	бали	%	
Фізична агресія	5,9	59,0	5,6	56,0	0,067
Непряма агресія	5,0	55,9	4,6	51,0	0,051
Подразливість	5,5	50,0	5,0	45,0	0,023
Негативізм	3,2	64,5	2,9	48,0	0,008
Образа	4,6	58,1	4,5	56,0	0,071
Підозріливість	5,6	55,8	5,0	50,0	0,048
Вербальна агресія	8,3	63,4	7,0	54,0	0,016
Почуття провини	5,8	64,9	5,2	58,0	0,003
Ворожість	10,2	56,8	9,4	52,0	0,073
Загальна агресивність	19,1	59,7	18,0	59,0	0,089

Таким чином, старшокласники-курці характеризуються схильністю до роздратування та опозиційної поведінки проти авторитету, готовністю до прояву при щонайменшому збудженні запальності, різкості, грубості, до виразу негативних відчуттів через вербальну форму, низьким рівнем довіри відносно оточуючих людей та переконанням у неправильності власних учинків, що вказує на хронічний дистрес – міцно сформовані, стійкі схеми реагування, звичні способи життя, у яких виявляються ціннісні відносини до самого себе, інших людей, діяльності.

Результати, отримані у дослідженні копінг-стратегій старшокласників, представлено у табл. 4. Як видно з отриманих даних, у старшокласників-курців, на відміну від контрольної групи, стратегії пошуку соціальної підтримки та уникнення переважають стратегію вирішення проблем. Важливо відмітити, що результати досліджуваних груп за шкалою пошук соціальної підтримки статистично не відрізняються, що пояснюється віковими особливостями психічного розвитку.

У контрольній групі активні стратегії подолання домінують, тобто старшокласники використовують особистісні та соціальні ресурси для вирішення проблем. В експериментальній групі показник пасивної стратегії уникнення досягає значної ваги (22,08).

Результати дослідження піддані кореляційному аналізу, на підставі котрого визначено, що рівень тютюнової залежності позитивно корелює з почуттям провини ($r=0,52$) і пристосуванням у конфліктних ситуаціях ($r=0,60$); та негативно корелює з копінг-стратегією вирішення проблем ($r=-0,50$). Стиль поведінки старшокласників-курців у конфліктних ситуаціях більшою мірою пов'язаний із агресивними тенденціями, ніж із стратегіями копінгу. Зафіксовано негативний зв'язок між уникненням конфлікту та ворожістю ($r=-0,52$), при цьому уникнення конфлікту має зворотній зв'язок із образою ($r=-0,60$) та підозрливістю ($r=-0,59$). Вербальна агресія по-

зитивно корелює зі стилем компромісу у вирішенні конфліктних ситуацій ($r=0,49$).

Таким чином, актуалізацію психологічної готовності до вживання тютюну обумовлюють внутрішні і зовнішні причини:

- нездатність підлітка до продуктивного виходу з емоційно напружених ситуацій, утрудненості задоволення актуальних життєво важливих потреб;
- несформованість або неефективність способів копінг-поведінки підлітка, що дозволяє йому хоча б тимчасово зняти емоційну напругу;
- наявність психотравмуючої ситуації, з якої підліток не знаходить конструктивного виходу.

За таких умов підліток виявляється безпорадним перед негативними емоційними станами, що захлюстують його. Інстинктивно рятуєчись від дезінтеграції психічних функцій і виникнення невротичних проявів, він вдається до зміни свого стану штучним шляхом.

Психологічна готовність до вживання тютюну полягає у нездатності адекватного сприйняття ситуацій, пов'язаних з необхідністю подолання життєвих труднощів, налагоджування відносин з оточуючими, правильної регуляції своєї поведінки. Цей феномен є поєднанням певних особистісних особливостей, перешкоджаючих нормальній соціальній адаптації підлітка. Як особистісне утворення, психологічна готовність до адиктивної поведінки виявляється не завжди, знаходячись у латентному стані. Вона актуалізується у ситуації утрудненості задоволення значущих соціальних потреб, а саме: потреби в позитивній оцінці, потреби у самоповазі та потреби у спілкуванні.

Таким чином, тютюнопаління у старшокласників має психологічний характер, тобто завдяки курінню задовольняються потреби у формуванні іміджу, полегшенні комунікації, психологічній підтримці та стимуляції активності. Стиль вирішення ситуацій конфлікту у старшокласників-курців свідчить про перевагу у міжособистіс-

Таблиця 4

Середні показники копінг-стратегій старшокласників

Групи	Середні показники стратегій копінгу за групами		
	Вирішення проблем	Пошук соціальної підтримки	Уникнення проблем
ЕГ	20,73	22,42	22,08
КГ	24,50	21,50	19,19
Достовірність відмінностей (p)	0,001	0,470	0,013

ному спілкуванні відносин за типом домінування-підкоренність та звужений репертуар поведінкових реакцій в емоційно напружених ситуаціях. Виявлено подібні показники агресивності досліджуваних, але старшокласники, які курять, мають більш високі показники за шкалами: подразливість, негативізм, підозріливість, вербальна агресія, почуття провини. Особливості індивідуальних стратегій копіngu старшокласників із адиктивною тютюновою поведінкою полягають у домінуванні пасивних копіng-стратегій, а саме: стратегії уникнення проблем та пошуку соціальної підтримки. Стиль поведінки старшокласників-курців у конфліктних ситуаціях більшою мірою пов'язаний із агресивними тенденціями, ніж з стратегіями копіngu. Негативні кореляційні зв'язки рівня тютюнової залежності із копіng-стратегією вирішення проблем дають змогу стверджувати, що чинниками тютюнопаління у старшокласників є пасивні стратегії подолання емоційно напружених ситуацій.

Перспективним напрямком подальших досліджень може бути вивчення самооцінки та Я-образу підлітків із тютюновою адиктивною поведінкою.

Список використаних джерел

1. Баранов А. А. Табакокурение детей и подростков: гигиенические и медико-социальные проблемы и пути решения / А. А. Баранов, В. Р. Кучма, И. В. Звездина [и др.]. — М. : Литтерра, 2007. — 213 с.
2. Кулинич Г. Г. Вредные привычки, профилактика зависимостей: 8—11 классы. Советы психолога и врача / Г. Г. Кулинич. — М. : ВАКО, 2008. — 272 с.
3. Максимова Н. Ю. О склонности подростков к аддиктивному поведению / Н. Ю. Максимова // Вопросы психологии. — №11. — 2001. — С. 35—38.
4. Профилактика табакокурения среди детей и подростков / [Н. А. Геппе и др.]; под ред. Н. А. Геппе. — М. : ГЭОТАР-Медиа, 2008. — 143 с.
5. Табачник Д. В. Про вирішення питання щодо продажу тютюнових виробів біля навчальних закладів. / Лист МОНмолодьспорт №1/11—8346 від 05.09.11 року.
6. Фалькович Т. А. Подростки XXI века. Психолого-педагогическая работа в кризисных ситуациях: 8—11 классы / Т. А. Фалькович, Н. С. Толстоухова, Н. В. Высоцкая. — М. : ВАКО, 2007. — 256 с.

КРАМЧЕНКОВА В. А.

ОСОБЕННОСТИ ПОВЕДЕНИЯ СТАРШЕКЛАСНИКОВ-КУРИЛЬЩИКОВ В ЭМОЦИОНАЛЬНО-НАПРЯЖЕННЫХ СИТУАЦИЯХ

В статье освещается проблема поведения старшеклассников с табачным аддиктивным поведением в эмоционально напряженных ситуациях. Определен уровень табачной зависимости, мотивация табакокурения, стили поведения в конфликтных ситуациях, уровень и типичные формы агрессивности, копинг-стратегии личности и их корреляционные связи.

Ключевые слова: табачная зависимость, мотивы курения, стиль поведения, агрессивность, копинг-стратегия, старшеклассники.

KRAMCHENKOVA V.

FEATURES OF BEHAVIOR OF SENIOR PUPILS-SMOKER IN EMOTIONALLY-TENSE SITUATIONS

The problem of behavior of senior pupils with tobacco addictive behavior in emotionally tense situations is illuminated in the article. The level of tobacco dependence, motivation of smoking, styles of behavior in conflict situations, level and typical forms of aggressiveness, coping-strategy of personality and their cross-correlation connections, is shown.

Keywords: tobacco dependence, reasons of smoking, style of behavior, aggressiveness, coping-strategy, senior pupils.

Стаття надійшла до редколегії 06.02.2014 року.